

UDK 316.346.32-053.9
364:159.922.63

Primljeno: 01. 09. 2019.

Izvorni naučni rad

Original scientific paper

Izet Pehlić, Sakib Peskić, Nermin Tufekčić

PERCEPCIJA USAMLJENOSTI I ŽIVOTNOG SMISLA KOD OSOBA TREĆE ŽIVOTNE DOBI

U radu se putem istraživanja stavova nastojala ustanoviti percepcija usamljenosti i životnog smisla osoba treće životne dobi koje žive u institucijama za starije i onih koji žive u svom domaćinstvu. Autori su u istraživanju pošli od pretpostavke da nema statistički značajne razlike u percepciji usamljenosti i životnog smisla u stavovima osoba koje žive u institucijama za starije i onih koji žive u svom domaćinstvu.

Od istraživačkih metoda korištena je teorijska analiza i deskriptivno-analički servej metod. Od istraživačkih instrumenata korištene su *Kratka forma UCLA skale usamljenosti* (Allen i Oshagan 1995) i *Skala smisla života* (Crumbaugh & Maholick 1964) – adaptirani oblik *PIL skale* (Debats 1996).

Istraživački uzorak činilo je 150 osoba treće životne dobi koje koriste domski smještaj kao oblik podrške i 150 osoba treće životne dobi koje žive u svome domaćinstvu i ne koriste usluge domskog smještaja.

Rezultati istraživanja su pokazali da osobe treće životne dobi koje žive u svome domaćinstvu pokazuju statistički značajno veće vrijednosti na skali usamljenosti nego osobe treće životne dobi koje imaju institucionalni tretman. S druge strane, osobe treće životne dobi koje imaju institucionalnu socijalnu podršku pokazuju statistički značajno veće vrijednosti na skali životnog smisla nego osobe koje žive u svome domaćinstvu. Varijable spol i dob nisu statistički značajno povezane s varijablama usamljenost i životni smisao

Ključne riječi: socijalna podrška; treća životna dob; usamljenost; životni smisao

UVOD

Stanovništvo Bosne i Hercegovine zalazi u duboku starost, što će u neposrednoj budućnosti sa sobom nositi višestruke socio-ekonomske implikacije. Starenje stanovništva utjecat će na sve aspekte ljudskog života – od sastava porodica, životnih aranžmana i socijalne pomoći do ekonomske aktivnosti, stope zaposlenosti, socijalne sigurnosti, uključujući i međugeneracijske transfere (Emirhafizović i Zolić 2017), pa će, shodno tome, zasigurno predstavljati jedan od najvećih izazova savremenog bosanskohercegovačkog društva.

UN-ove projekcije stanovništva predviđaju da će se do 2050. godine udio mladih (0–14) u Bosni i Hercegovini smanjiti za dodatnih 4 % u odnosu na 2013. godinu, dok će se značajno uvećati kontingent starih (60 i više godina), koji će predstavljati više od trećine stanovništva (40,5 %) (Emirhafizović i Zolić 2017). Girone i Bošković (2012) navode da će prolongirana smrtnost među najstarijom populacijom u osmoj i devetoj deceniji života, odnosno dugovječnost, dovesti do daljnjeg povećanja ove dobne kategorije. U usporedbi sa stanjem iz 1991. godine, broj mladih (0–14 godina) u 2013. je skoro dvostruko manji, dok je na drugoj krajnosti dobne piramide, postotak osoba od navršene 65. godine do najstarije životne dobi više nego udvostručen.

Bosna i Hercegovina je kao potpisnica Madridskog međunarodnog plana akcije o starenju (2008) i revidirane Evropske socijalne povelje (1996) prihvatila da razvija politike, strategije i akcione planove koji će omogućiti zdravo i aktivno starenje. Zakonom o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom (1999) starom osobom bez porodičnog staranja (član 12. stav 2. tačka 7.) smatra se žena starija od 60 godina, odnosno muškarac stariji od 65 godina ako nemaju članova porodice niti srodnika koji su ih prema zakonu obavezni izdržavati ili ako imaju, da ta lica nisu u mogućnosti izvršavati obavezu izdržavanja. U skladu sa spomenutim federalnim zakonom socijalna zaštita osobama treće životne dobi se pruža putem:

- stalne novčane i druge materijalne pomoći;
- novčane naknade za tuđu njegu i pomoć;
- kućne njege i pomoći u kući;
- institucionalnog zbrinjavanja starih i iznemoglih osoba;
- alternativnih mogućnosti smještaja starijih osoba bez porodičnog staranja i osoba sa invaliditetom u drugu obitelj, kao dnevno zbrinjavanje u dnevne centre i klubove za starije osobe;
- usluga socijalnog i drugog stručnog rada (savjetovanje i sl.);

- reguliranja prava na humanitarnu pomoć i
- odgovarajućih subvencija (električna energija, ogrjev, troškovi sahrane i sl.) (Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom, 1999).

Imajući sve ovo na umu interesiralo nas je kakva je percepcija usamljenosti i životnog smisla osoba treće životne dobi. Da li se implementacija ovih zakonskih rješenja osjeti na terenu u mišljenju i osjećanju osoba treće životne dobi? Najprije ćemo dati kratki teorijski okvir o usamljenosti i životnom smislu, kao izabranim ključnim varijablama ovog istraživanja.

USAMLJENOST OSOBA TREĆE ŽIVOTNE DOBI

Kako generalno tako i kod osoba treće životne dobi usamljenost se može definirati kao „stanje prisutnosti negativnih osjećaja povezanih s percipiranom socijalnom izolacijom“ (Vuletić i Stapić 2013: 46). Osjećaj usamljenosti jedan je od ozbiljnih problema s kojim se suočavaju osobe starije dobi i kod nas, naročito uzme li se u obzir činjenica da „smrt supružnika, braće ili sestara i prijatelja, bolest, umirovljenje, invalidnost, smanjenje prihoda i veća zavisnost donose rizike za različite negativne životne promjene, uključujući i doživljaj usamljenosti“ (Vuletić i Stapić 2013: 46). Također, Vuletić i Stapić (2013) smatraju kako smanjenje broja prijateljstava, gubitak životnih uloga i smanjena aktivnost pojedinca u raznim životnim područjima mogu biti pokretači socijalne izolacije i usamljenosti kod osoba treće životne dobi.

Suprotno od osjećaja usamljenosti, izvori osjećaja zadovoljstva i socijalne podrške starijima mogu biti društvo i emocionalna podrška djece, rođaka i prijatelja. Zahava i Bowling (2004: 689) smatraju kako porodična socijalna i emocionalna podrška mogu biti faktori prevencije usamljenosti, budući da starije osobe imaju razvijeniji osjećaj sigurnosti ukoliko kvalitetno provode vrijeme s bliskim osobama i kada u svojoj bilizini imaju bliske osobe kojima se mogu obratiti za pomoć ukoliko im pomoć bude potrebna. Također, Cicak (2009) smatra kako bliska porodična socijalna podrška ima „zaštitnu funkciju i pozitivan, ublažavajući, učinak“, jer doprinosi „uspješnijem suočavanju s udovištvom, povećanju osobnih resursa, umanjenju stresa, neutraliziranju negativnih utjecaja, bržoj i boljoj prilagodbi, podizanju stupnja zdravlja i kvalitete življenja te intenziviranju socijalnih interakcija“ (Cicak 2009: 115), a svoj stav utemeljuje na rezultatima velikog broja relevantnih istraživanja. Ona zaključuje kako je ključni stabilizirajući faktor postojanje „socijalne mreže koja

održava pozitivne odnose i pruža očekivanu socijalnu podršku“ (Cicak 2009: 121).

Brajković (2010) je uradila istraživanje zadovoljstva životom osoba treće životne dobi koji žive u domu za stare i nemoćne i koje žive u vlastitom domaćinstvu. Cilj istraživanja bio je da se utvrdi uloga osobina ličnosti, spola, mjesta i načina stanovanja, te faktora samoprocjene zdravstvenog statusa, osamljenosti i humora kao strategije suočavanja u procjeni zadovoljstva životom zagrebačkih penzionera. Istraživanjem je obuhvaćeno 300 zagrebačkih penzionera oba spola i to: iz doma za stare i nemoćne bilo je 140 (46,7 %) ispitanika i 160 (53,3 %) ispitanika koji žive u vlastitom domaćinstvu. Njezini rezultati pokazali su da se na temelju poznavanja demografskih varijabli, samoprocjene zdravstvenog statusa, samoprocjene osamljenosti, smisla za humor te nekih osobina ličnosti može predviđati zadovoljstvo životom osoba treće životne dobi. U njezinom istraživanju najznačajniji prediktor bio je aktivni smisao za humor, a zatim osobine ličnosti (ekstraverzija i emocionalna stabilnost). U istraživanju je izdvojen i statistički značajan negativan udio osjećaja osamljenosti te statistički značajan pozitivan udio samoprocjene zdravstvenog statusa u procjeni zadovoljstva životom.

Za razumijevanje i interpretaciju rezultata našeg istraživanja, značajno je istraživanje koje su provele Vuletić i Stapić (2013). Cilj provedenog istraživanja bio je utvrditi povezanost između subjektivnog doživljaja usamljenosti i kvaliteta života starijih osoba te provjeriti postoje li razlike u subjektivnom doživljaju usamljenosti starijih osoba s obzirom na oblik obiteljske strukture u kojoj žive. Istraživanje je uključivalo 119 osoba životne dobi iznad 65 godina starosti, podijeljenih u 4 skupine. Prvu skupinu činile su starije osobe koje žive same, drugu skupinu starije osobe koje žive bez supružnika s ostalim članovima obitelji, treću skupinu starije osobe koje žive samo s bračnim partnerom, a četvrtu one koje žive sa supružnikom i ostalim članovima obitelji u istom kućanstvu. Primijenjena su tri upitnika: Strukturirani upitnik osobnih podataka, Indeks osobne dobrobiti (PWI) te Kratka forma UCLA skale usamljenosti. Dobijeni rezultati upućuju na postojanje značajne negativne povezanosti između usamljenosti i kvalitete života starijih osoba. Nadalje, usporedbom usamljenosti skupina starijih osoba podijeljenih prema obliku obiteljske strukture utvrđeno je kako su starije osobe koje žive same značajno usamljenije od onih koje žive samo sa supružnikom te onih koje žive sa supružnikom i ostalim članovima obitelji u istom kućanstvu. Značajna razlika u usamljenosti između starijih osoba koje žive same te onih koje žive bez supružnika s ostalim članovima obitelji nije potvrđena. Također, dobijeni rezultati ne upućuju na postojanje značajnih spolnih razlika u usamljenosti i kvalitetu života starijih osoba.

Životni smisao osoba treće životne dobi

Kao i za sve druge osobe, i životni smisao kod osoba treće životne dobi može se definirati „kao spoznaja reda, sklada, svrhe u vlastitoj egzistenciji, kao težnja ka ciljevima koji su vrijedni truda, kao njihovo ostvarenje i popratni osjećaj ispunjenja“ (Pehlić i Tufekčić 2017: 331). Također, individualna percepcija životnog smisla povezana je „sa psihičkom i tjelesnom dobrobiti i zdravljem, dok je iskustvo besmislenosti života povezano sa različitim psihičkim problemima i bolestima“ (Pehlić 2014: 108).

Pehlić i Tufekčić (2017: 331-332) ističu kako je životni smisao najvažniji za ljudsku egzistenciju, te da onaj ko posjeduje životni smisao vidi cilj i svrhu života pa je u stanju podnijeti najteže nevolje, tugu i bolesti. S druge strane, osoba bez osjećaja životnog smisla upada u bezvoljnost, sve joj je beskorisno, nepotrebno i ludo. Ovdje možemo izvesti zaključak da ukoliko „na pitanje smisla života treba tražiti odgovore koji su važni i stvarni za svakog čovjeka, a na koje se mogu dati adekvatni odgovori“ (Pehlić i Tufekčić 2017: 332) ili tragati za odgovorima na pitanja „po čemu nešto znači, po čemu je nešto vrijedno življenja“ (Kalin 1996: 431), onda možemo s pravom konstatovati kako je pitanje životnog smisla ključno pitanje u životu svake osobe.

Također, konceptom smisla čovjekova postojanja bavio se i Viktor Frankl u svojim egzistencijalistički inspirisanim filozofskim i psihološkim studijama. Smatrao je da orijentiranost na životni smisao je osnovni motivacijski pokretač osobe. Za razliku od njega Freud ističe želju za užitkom, a Adler želju za moći kao glavne pokretače ponašanja osobe u socijalnom kontekstu (Vulić-Prtorić i Bubalo 2006). S druge strane, Abraham Maslow smatra da „smisao nije izvan osobe kao nešto što egzistira nezvezano za nju, već on postoji unutar svake osobe“, te da „samoaktuelizacija predstavlja određeno psihičko stanje pojedinca koje on treba postići u svom razvoju“ (prema Vučinić 2003: 8). Naime, to je najviši cilj koji pokreće čovjeka i kojem čovjek po svojoj naravi prirodno teži. Vučinić zaključuje kako je samoaktuelizacija „proces stalne aktuelizacije potencijala, kapaciteta i talenata, a što se ogleda u znanju i prihvatanju vlastite intrinzične prirode pojedinca“ (2003: 8).

I na kraju, tu je i fenomenološki model Battiste i Almonda koji objašnjava uvjete pod kojima pojedinac doživljava svoj život smislenim, te objašnjava načine na koje razvijamo vrijednosti i vjerovanja povezana sa smislom u životu (Pehlić i Tufekčić 2017: 333).

METOD

Cilj ovog istraživanja bio je da se putem istraživanja stavova ustanovi percepcija usamljenosti i životnog smisla osoba treće životne dobi koje žive u institucijama za starije i onih koji žive u svome domaćinstvu.

U istraživanju pošli smo od hipoteze: „Ne postoji statistički značajna razlika u percepciji usamljenosti i životnog smisla između starijih osoba koje žive u institucijama za starije i onih koji žive u svom domaćinstvu“. U oblikovanju teorijskog dijela rada korištena je metoda teorijske analize, a u empirijskom dijelu korištena je deskriptivno-analitička servej metoda.

Istraživački instrumentarij

Od istraživačkih instrumenata u ovom istraživanju korištene su: Kratka forma UCLA (*University of California Los Angeles Loneliness Scale*) skale usamljenosti (Allen i Oshagan 1995) i Skala smisla života (Crumbaugh & Maholick 1964) – adaptirani oblik PIL skale (Debats 1996).

Kratka forma UCLA skale usamljenosti

Kratku formu UCLA (*University of California Los Angeles Loneliness Scale*) skale usamljenosti 1995. godine predložili su Allen i Oshagan 1995. godine. Ima sedam ajtema na koje se odgovara na petostepenoj skali Likertova tipa. Oblikovana je tako da bude valjana mjera usamljenosti kod različitih grupa ispitanika sastavljenih s obzirom na spol, rasu, dob, obrazovanje, bračni status, zaposlenost i financijski status. Viši ukupni rezultat na skali znači veću usamljenost.

Skala je korištena i na uzorcima srednjoškolaca, studenata, mlađih i starijih odraslih (npr. Lacković-Grgin i sar. 1998a; 1998b; Penezić 2006).

Koeficijenti pouzdanosti tipa Cronbach alpha su se kretali u vrijednostima od 0.83 do 0.85, što je s obzirom na mali broj ajtema sasvim zadovoljavajuće. Provjerili smo pouzdanost UCLA skale usamljenosti na našem uzorku i Cronbachov alpha koeficijent pouzdanosti iznosi $\alpha=0,961$, što potvrđuje njegovu pouzdanost i na našem uzorku.

Skala životnog smisla

Skala smisla života (Crumbaugh & Maholick 1964) predstavlja adaptirani oblik PIL skale (Purpose or Nife Test). Glavni razlozi odabira ovog instrumenta za adaptaciju

jeste činjenica da je ova skala konstruirana prema Franklovim teorijskim postavkama o smislu života i iskustvu egzistencije praznine, te da ima najdužu tradiciju i da je najčešće korištena za mjerenje u kojem stepenu osoba svoj život doživljava smisljenim.

Inače, prvi instrument za ispitivanje doživljaja smisla života bio je PIL upitnik (Purpose in Life Test), a konstruirali su ga Crumbaugh i Maholick 1964. godine. To je najčešće korišten upitnik u historiji istraživanja koncepta smisla života.

U okviru ovog istraživanja planirano je korištenje modificiranog oblika PIL skale, koja se sastoji od 20 tvrdnji o smislu života. Ispitanici su odgovarali zaokružujući nivo smisla života na sedmostepenoj skali Likertovog tipa.

Provjerili smo pouzdanost Skale životnog smisla na našem uzorku i Cronbachov alpha koeficijent pouzdanosti iznosi $\alpha=0,893$, što potvrđuje njegovu pouzdanost i na našem uzorku.

Uzorak

Iz populacije sa područja Srednjobosanskog kantona za uzorak je izdvojeno 150 osoba treće životne dobi koje koriste domski smještaj kao oblik podrške i 150 osoba treće životne dobi koje žive u svome domaćinstvu i ne koriste domski smještaj. Uzorak po varijabli spol sačinjavalo je 79 osoba ženskog i 71 osoba muškog spola treće životne dobi koje koriste domski smještaj kao oblik podrške i 79 osoba ženskog i 71 osoba muškog spola koje žive u svome domaćinstvu i ne koriste domski smještaj.

Istraživački postupak

Istraživanje je obavljeno individualno, sa svakim ispitanikom pojedinačno u institucionalnim i vaninstitucionalnim uvjetima. Sa svakim ispitanikom obavljen je razgovor i analiziran je svaki ajtem pojedinačno. Istraživač je bilježio odgovore ispitanika na upitnicima. U toku istraživanja upriličen je blizak i ugodan razgovor u funkciji motiviranja ispitanika za dobrovoljno učešće u istraživanju i iskreno odgovaranje na svaki ajtem. Ispitanici su upoznati da je istraživanje anonimno i da će rezultati poslužiti samo za naučnoistraživačke svrhe. Svaki ispitanik je dobrovoljno učestvovao u istraživanju.

Za istraživanje u institucionalnim uvjetima u Domu za socijalno-zdravstvenu zaštitu odraslih lica "Naš dom" Travnik pribavljena je saglasnost i obavljeno je uz ne-sebičnu pomoć zaposlenice mr. sc. Vanje Sivro. Obrada podataka je vršena kompjuterski u statističkom programu (SPSS 17). Bila je bazirana na primjeni tehnika neparametrijske statistike: Mann-Whitney testa, Kruskal Wallis testa, testa pouzda-

nosti istraživačkih instrumenata, budući da je ustanovljeno odstupanje distribucije rezultata od normalne raspodjele.

REZULTATI S DISKUSIJOM

Prije nego što se pristupilo analizi rezultata izabranih istraživačkih varijabli, utvrđeni su osnovni statistički parametri i parametri deskriptivne statistike, a potom i distribucija rezultata dobijenih na istraživačkim varijablama. U tabeli 1. predstavljeni su minimum, maksimum, aritmetička sredina i standardna devijacija na svim izabranim varijablama.

Tabela 1. Odstupanje distribucije rezultata od normalne raspodjele unutar izabranih istraživačkih varijabli

Deskriptivna statistika					
	N	Minimum	Maksimum	Aritmetička sredina	Standardna devijacija
Nivo usamljenosti osoba treće životne dobi	300	7	35,00	17,240	7,912
Nivo životnog smisla	300	10	56,00	30,640	8,242

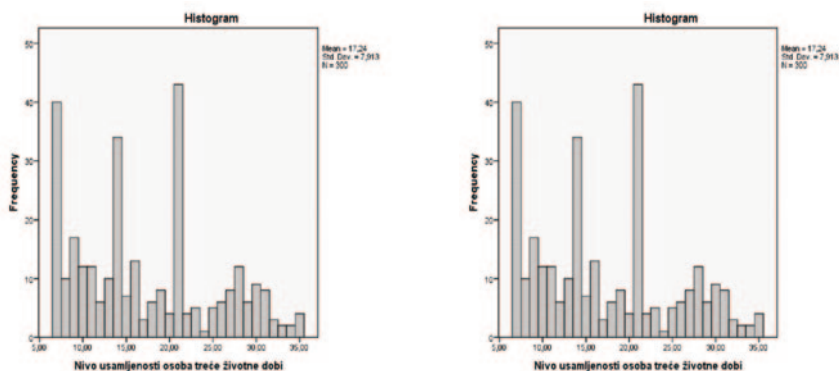
Rezultati predstavljeni u tabeli 2., a dobijeni putem Kolmogorov-Smirnovog testa ukazuju na stepen odstupanja dobijenih rezultata od normalne raspodjele unutar pojedinih subskala Upitnika o vidovima pružene socijalne podrške: kvalitet emocionalne podrške (0,119; $p < 0,01$), kvalitet praktične podrške (0,190; $p < 0,01$), kvalitet materijalne podrške (0,216; $p < 0,01$), kvalitet informacijske podrške (0,088; $p < 0,01$), te kvalitet socio-kulturne podrške (0,089; $p < 0,01$).

Tabela 2. Odstupanje distribucije rezultata od normalne raspodjele unutar izabranih istraživačkih varijabli

Tests of Normality						
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistika	df	p	Statistika	df	p
Nivo usamljenosti osoba treće životne dobi	,129	300	,000	,933	300	,000
Nivo životnog smisla	,086	300	,000	,989	300	,023

a. Lilliefors Significance Correction

Također, rezultati predstavljeni u tabeli 2., a dobijeni putem Kolmogorov-Smirnovog testa ukazuju na stepen odstupanja dobijenih rezultata od normalne raspodjele unutar varijabli nivo usamljenosti osoba treće životne dobi (0,129; $p < 0,01$) i nivo životnog smisla (0,086; $p < 0,01$).

Grafikon 1 i 2. Grafički prikaz odstupanja distribucije rezultata od normalne raspodjele

Iz grafičkih prikaza u priložima (grafikon 1 i 2) vidljivo je jasno odstupanje distribucije rezultata od normalne raspodjele na obje istraživačke varijable. Rezultati na varijabli nivo usamljenosti osoba treće životne dobi odstupaju pozitivno asimetrično i u većoj mjeri zastupljena je leptokurtična distribucija rezultata. Rezultati na varijabli životni smisao osoba treće životne dobi odstupaju od normalne distribucije ali su najbliži normalnoj distribucija rezultata.

Slijedi analiza i diskusija istraživačkih rezultata.

Usamljenost osoba treće životne dobi

Pomoću Kratke forme UCLA skale dobili smo istraživačke rezultate stavova o usamljenosti osoba treće životne dobi koje imaju institucionalnu i vaninstitucionalnu podršku.

Tabela 3. Deskriptivna statistika za varijablu usamljenost

	N	Minimum	Maximum	Aritmetička sredina	Standardna devijacija
Nedostaje mi društvo.	300	1,00	5,00	2,430	1,295
Već dugo nisam ni sa kim bliska.	300	1,00	5,00	2,477	1,281
S drugima ne dijelim svoja mišljenja i ideje.	300	1,00	5,00	2,573	1,310
Niko me dobro ne poznaje.	300	1,00	5,00	2,493	1,247
Moji socijalni odnosi su površni.	300	1,00	5,00	2,653	1,34
Nesretna sam što sam tako povučena.	300	1,00	5,00	2,223	1,121
Ljudi su oko mene, ali ne i sa mnom.	300	1,00	5,00	2,390	1,167
Valid N (listwise)	300				

Uvidom u rezultate aritmetičkih sredina na ajtemima *Kratke forme UCLA skale usamljenosti* mogao bi se izvesti zaključak kako osobe treće životne dobi imaju izražen osjećaj usamljenosti.

Temeljitim uvidom u istraživačke rezultate komparativne analize pojedinačnih ajtema na *Kratke forme UCLA skale usamljenosti* stavova osoba treće životne dobi vidljivo je kako postoji razlika u procjeni usamljenosti ispitanika koji žive u staračkom domu i ispitanika koji žive u vlastitom domaćinstvu u krugu svoje porodice.

Interesiralo nas je da li je razlika u procjeni o nivou usamljenosti osoba treće životne dobi koji imaju institucionalnu i vaninstitucionalnu podršku. Rezultati istraživanja, uvidom u srednji rang (tabela 4), pokazuju da postoji razlika u stavovima o nivou usamljenosti osoba treće životne dobi koje imaju institucionalnu i vaninstitucionalnu podršku.

Tabela 4. Rang vrijednosti nivoa usamljenosti osoba treće životne dobi u odnosu na varijablu mjesto boravka

Rangovi				
	Boravim u	N	Srednji rang	Suma rangova
Nivo usamljenosti osoba treće životne dobi	u staračkom domu	150	106,43	15964,00
	u svome domaćinstvu	150	194,57	29186,00
	Total	300		

Tabela 5. Tabela statističkih neparametrijskih testova za nezavisnu varijablu mjesto boravka

	Nivo usamljenosti osoba treće životne dobi
Mann-Whitney U	4639,000
Wilcoxon W	15964,000
Z	-8,833
Asymp. Sig. (2-tailed)	,000

Rezultati Mann-Whitney testa (tabela 5) pokazali su da postoji statistički značajna razlika u stavovima o nivou usamljenosti osoba treće životne dobi. U nivou usamljenosti ispitanici koji žive u svom domaćinstvu pokazali su statistički značajno viši srednji rang ($\chi^2=4639,000$, $p<0,000$) na nivou značajnosti od $<0,01$ u odnosu na ispitanike koji žive u staračkom domu. Na osnovu ovih rezultata, vidljivo je kako osobe treće životne dobi koje žive u svome domaćinstvu pokazuju statistički značajno veće vrijednosti na skali usamljenosti nego osobe treće životne dobi koje imaju institucionalni tretman.

Interesiralo nas je da li je varijabla spol povezana s varijabom nivo usamljenosti u stavovima osoba treće životne dobi. Rezultati Mann-Whitney testa, uvidom u srednji rang, pokazali su da ne postoji statistički značajna razlika u stavovima o nivou usamljenosti osoba treće životne dobi različitog spola, a koje imaju institucionalnu i vaninstitucionalnu podršku.

Također, interesiralo nas je da li je varijabla dob povezana s varijablom nivo usamljenosti u stavovima osoba treće životne dobi. Rezultati Kruskal Wallis testa, uvidom u srednji rang, pokazali su da ne postoji razlika u stavovima osoba treće životne dobi različitih godina starosti o nivou usamljenosti, a koje imaju institucionalnu i vaninstitucionalnu podršku.

Ako usamljenost u našem istraživanju posmatramo onako kako je Lacković-Grgin (2008) definišu kao bolno i negativno iskustvo koje je posljedica nedostatka u socijalnim odnosima, onda možemo zaključiti kako su negativna iskustva u socijalnim odnosima kod osoba treće životne dobi koje žive u svome domaćinstvu intenzivnija nego kod osoba treće životne dobi koje imaju institucionalni tretman. Vaninstitucionalni tretman je u manjem fokusu provjere i institucionalnog nadzora implementacije prava osoba treće životne dobi i zato postoji veća mogućnost kršenja osnovnih ljudskih prava ove populacije. S druge strane, u institucijama koje nude program kvalitnog životnog starenja prisutniji je nadzor u području razvoja kvaliteta usluga.

Također, nameće se zaključak da je kod osoba treće životne dobi koje žive u svome domaćinstvu smanjenje broja prijateljstava, gubitak životnih uloga te smanjena aktivnost u raznim životnim područjima značajniji pokretač socijalne izolacije i usamljenosti (Vuletić i Stapić 2013) nego kod osoba treće životne dobi koje imaju institucionalni tretman.

Ovi istraživački rezultati odstupaju od znanstvenoteorijskih postavki (Zahava i Bowling 2004; Cicak 2009; Vuletić i Stapić 2013), po kojima porodična socijalna podrška ima veću zaštitnu funkciju i pozitivan učinak u lakšem suočavanju s gubitkom životnog partnera, umanjivanju stresa, neutraliziranju negativnih utjecaja, boljoj prilagodbi, podizanju stepena zdravlja, kvaliteta života te unapređenju socijalnih interakcija.

Životni smisao osoba treće životne dobi

Pomoću *Skale smisla života* (Crumbaugh & Maholick 1964) dobili smo istraživačke rezultate o životnom smislu osoba treće životne dobi koje imaju institucionalnu i vaninstitucionalnu podršku. Slijedi analiza i interpretacija dobijenih rezultata.

Tabela 6. Deskriptivna statistika za varijablu životni smisao

	N	Minimum	Maximum	Aritmetička sredina	Standardna devijacija
Obično se mnogo dosađujem ili oduševljavam	300	1,00	7,00	4,130	1,26
Život mi se čini vrlo uzbudljivim ili sasvim jednoličan.	300	1,00	7,00	3,800	1,303
U svom životu nemam nikavih ciljeva ili imam jasno izgrađene ciljeve.	300	1,00	7,00	4,330	1,445
Svoj život doživljavam kao sasvir besmislen ili vrlo ispunjen.	300	1,00	7,00	4,880	1,36
Svaki dan se desi nešto novo i zanimljivo ili sasvim je sličan drugom.	300	1,00	7,00	3,647	1,398
Kad bih mogao birati radije se ne bih ni rodio ili još jednom bih izabrao isti život.	300	1,00	7,00	5,107	1,386

	N	Minimum	Maximum	Aritmetička sredina	Standardna devijacija
Kad odem u penziju radit ću mnogo toga što sam želio ili do kraja života ću provesti u neradu	300	1,00	7,00	3,0233	1,502
Ako bi se moj život danas završio ocijenio bih da je vrijedilo živjeti ili da nije bilo vrijedno živjeti	300	1,00	7,00	5,340	1,399
Kod dostizanja svojih životnih ciljeva nisam ostvario nikakav napredak ili do sad sam potpuno uspio	300	1,00	7,00	4,810	1,376
Moj život je prazan, samo je očajem ispunjen ili prepun je oduševljenja.	300	2,00	7,00	4,720	1,22
Kad razmišljamo svom životu često se pitam zašto živim ili uvijek nađem u njemu novi smisao.	300	1,00	7,00	4,783	1,219
Svijet u kojem živim čini se nerazumljivim i tuđim ili smisaon se povezuje s mojim životom.	300	1,000	7,000	4,597	1,3930
Smatram da sam vrlo neodgovora ili odgovoran	300	1,00	7,00	5,783	1,10474
Moje uvjerenje o čovjekovoj slobodi je da je čovjek potpuno slobodan u svemu ili da je čovjek pod utjecajem okoline.	300	1,00	7,00	2,767	1,45578
Ako pomislim na smrt veoma se bojim ili se ne bojim.	300	1,00	7,00	2,240	1,636
Što se tiče samoubistva ozbiljno razmišljam o tome ili nikad nisam razmišljao o tome,	300	3,00	7,00	6,583	,912

Uvidom u rezultate aritmetičkih sredina na ajtemima *Skala smisla života* mogao bi se izvesti zaključak kako kod osoba treće životne dobi životni smisao oscilira od ajtema do ajtema, a generelno se može zaključiti kako ga ne percipiraju posebno visokim.

Interesiralo nas je da li je razlika u stavovima o životnom smislu osoba treće životne dobi koji imaju institucionalnu i vaninstitucionalnu podršku statistički značajna registrirana. Slijedi tabelarni prikaz (tabele 7. i 8), analiza i interpretacija istraživačkih rezultata.

Rezultati istraživanja, uvidom u srednji rang (tabela 7), pokazali su da postoji razlika u stavovima o nivou životnog smisla osoba treće životne dobi koje imaju institucionalnu i vaninstitucionalnu podršku.

Tabela 7. Rang vrijednosti životnog smisla osoba treće životne dobi u odnosu na varijablu mjesto boravka

Rangovi				
	Boravim u	N	Srednji rang	Suma rangova
Nivo usamljenosti osoba treće životne dobi	u staračkom domu	150	106,43	15964,00
	u svome domaćinstvu	150	194,57	29186,00
	Total	300		

Tabela 8. Tabela statističkih neparametrijskih testova za nezavisnu varijablu mjesto boravka

	Nivo životnog smisla
Mann-Whitney U	8067,500
Wilcoxon W	19392,500
Z	-4,241
Asymp. Sig. (2-tailed)	,000

Rezultati Mann-Whitney testa (tabela 8) pokazali su da postoji statistički značajna razlika u stavovima o nivou životnog smisla osoba treće životne dobi. U nivou životnog smisla ispitanici koji žive u staračkom domu pokazali su statistički značajno viši srednji rang ($\chi^2=8067,500$, $p<0,000$) na nivou značajnosti od $<0,01$ u odnosu na ispitanike koji žive u svom domaćinstvu. Ovi rezultati potvrđuju da osobe treće životne dobi koje imaju institucionalnu socijalnu podršku pokazuju statistički značajno veće vrijednosti na skali životnog smisla nego osobe koje žive u svome domaćinstvu.

Interesiralo nas je da li je u stavovima osoba treće životne dobi varijabla spol povezana s varijabom nivo životnog smisla. Rezultati Mann-Whitney testa, uvidom u srednji rang, pokazali su da ne postoji statistički značajna razlika u stavovima o nivou životnog smisla osoba treće životne dobi različitog spola, a koje imaju institucionalnu i vaninstitucionalnu podršku.

Također, interesiralo nas je da li je varijabla dob povezana s varijablom nivo životnog smisla u stavovima osoba treće životne dobi. Rezultati Kruskal Wallis testa, uvidom u srednji rang, pokazali su da ne postoji razlika u stavovima osoba treće ži-

votne dobi različite dobi o nivou životnog smisla, a koje imaju institucionalnu i vaninstitucionalnu podršku.

Kao i kod rezultata istraživanja o usamljenosti osoba treće životne dobi, rezultati istraživanja percepcije životnog smisla odstupaju od očekivanja koje nudi interpretacija tradicionalnog odnosa prema starijim osobama u Bosni i Hercegovini. Tako osobe koje žive u svome domaćinstvu svoj životni smisao u manjoj mjeri percipiraju kao spoznaju reda, sklada, svrhe u vlastitoj egzistenciji, kao težnju ka ciljevima koji su vrijedni truda, kao njihovo ostvarenje i popratni osjećaj ispunjenja (Zika i Chamberlain 1992: 135–145; prema Pehlić i Tufekčić 2017: 331) nego osobe koje imaju institucionalni tretman. Tako osobe koje žive u svome domaćinstvu u manjoj mjeri percipiraju svoj život vrijednim življenja (Kalin 1996: 431) nego osobe koje imaju institucionalni tretman. Konačno, kod osoba koje žive u svome domaćinstvu u manjoj mjeri je prisutna želja i potreba za smislom kao glavnim pokretačima njihovog ponašanja (Debats 1996, prema Vulić-Prtorić i Bubalo 2006) u njihovom socijalnom kontekstu.

Istraživačke rezultate razumijevamo u kontekstu činjenice da u institucionalnom tretmanu osobe treće životne dobi imaju profesionalnu podršku i svakodnevnu brigu u okviru različitih aktivnosti koje se sprovode u instituciji s ciljem osiguravanja njihovog kvalitetnog starenja. S druge strane, porodični kontekst nije više idelanotipski okvir u kojem članovi porodice imaju vremena jedni za druge i u kojem se razvija ranije prisutna tradicionalna kultura posebne brige, poštovanja i uvažavanja prema osobama treće životne dobi.

ZAKLJUČAK

Rezltati istraživanja su pokazali kako u Bosni i Hercegovini postoji odgovarajući zakonski okvir za pružanje kvalitetne socijalne podrške osobama treće životne dobi u funkciji smanjenja osjećanja usamljenosti i razvijanja kvaliteta njihovog životnog smisla. Također, iz rezultata istraživanja stavova osoba koje žive u svome domaćinstvu vidljivo je kako su ta zakonska rješenja suštinski irelevantna i da njihovu sudbinu određuju negativni trendovi promijenjenog kulturalnog i društvenog konteksta.

Rezultati istraživanja, uvidom u srednji rang, pokazali su da postoji razlika u stavovima o nivou usamljenosti osoba treće životne dobi koje imaju institucionalnu i vaninstitucionalnu podršku: osobe treće životne dobi koje žive u svome domaćinstvu

pokazuju statistički značajno veće vrijednosti na skali usamljenosti nego osobe treće životne dobi koje imaju institucionalni tretman.

Također, rezultati istraživanja pokazali su da postoji razlika u stavovima o nivou životnog smisla osoba treće životne dobi koje imaju institucionalnu i vaninstitucionalnu podršku: osobe treće životne dobi koje imaju institucionalnu socijalnu podršku pokazuju statistički značajno veće vrijednosti na skali životnog smisla nego osobe koje žive u svome domaćinstvu.

U potpunosti je odbačena polazna hipoteza koja je glasila: „Ne postoji statistički značajna razlika u percepciji usamljenosti i životnog smisla između starijih osoba koje žive u institucijama za starije i onih koji žive u svom domaćinstvu“, budući da su istraživački rezultati pokazali kako postoji jasna statistički značajna razlike u percepciji usamljenosti i životnog smisla u stavovima osoba starije životne dobi koje imaju institucionalnu i vaninstitucionalnu podršku.

Istraživački rezultati potvrđuju potrebu revitalizacije i reafirmiranja tradicionalnog odnosa prema starijim osobama u Bosni i Hercegovini za osobe koje žive u svome domaćinstvu i dokaz su potrebe za uključivanje institucija sistema u jačanju zakonom zagarantovane socijalne podrške osobama treće životne dobi koje žive u svome domaćinstvu.

Istraživački rezultati mogu biti osnova i za oblikovanje i realiziranje socijalno-pedagoških programa podrške osobama treće životne dobi i promociju programa kvalitetnog starenja osoba treće životne dobi. Također, rezultati istraživanja mogu biti osnova za intenzivnija znanstveno utemeljena istraživanja usamljenosti i životnog smisla osoba treće životne dobi, te njihovog dovođenja u vezu sa drugim istraživačkim varijablama (naprimjer, s kvalitetom porodične socijalne podrške).

LITERATURA

1. Allen, Richard L., Hayg Oshagan (1995), "The UCLA loneliness scale: Invariance of social structural characteristics", *Personality and Individual Differences*, 19(2), 185–195.
2. Brajković, Lovorka (2010), *Pokazatelji zadovoljstva životom u trećoj životnoj dobi*, Doktorska disertacija, Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
3. Cicak, Maca (2009), "Obitelj i udovištvo", *Ljetopis socijalnog rada*, 17, 109–127.
4. Crumbaugh, James C., Leonard T. Maholick (1964). "An experimental study in existentialism: The psychometric approach to Frankl's concept of noogenic neurosis", *Journal of Clinical Psychology*, 20(2), 200-207.
5. Debats, Dominique Louis Henri Maria (1996), *Meaning in life: psychometric, clinical and phenomenological aspects*, Doktorska disertacija, Nizozemska, Univerzitet u Groningenu.
6. Emirhafizović, Mirza, Hasan Zolić (2017), *Dobna struktura i reprodukcija stanovništva Bosne i Hercegovine*. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/322346671_DOBNA_STRUKTURA_I_REPRODUKCIJA_STANOVNIŠTVA_BOSNE_I_HERCEGOVINE, Pristupljeno 14. 9. 2019.
7. *Evropska socijalna povelja* (1996), Strasbourg, 3. maj 1996, Dostupno na: <https://rm.coe.int/168047e017>
8. Girone, Stefania, Sara Gurbanov-Bošković (2012), *Postwar Mortality Trends in Bosnia and Herzegovina*. [online] Dostupno na: <http://www.uclouvain.be/cps/ucl/doc/demo/documents/GironeGrubanov.pdf> [pristupljeno 21.4.2019]
9. Kalin, Boris (1996), *Povijest filozofije*, Školska knjiga, Zagreb
10. Lacković-Grgin, Katica (2008), *Usamljenost – fenomenologija, teorije i istraživanja*, Naklada Slap, Jastrebarsko
11. Lacković-Grgin, Katica, Zvezdan Penezić, Izabela Sorić (1998a), "Struktura iskustva usamljenosti mjerene upitnikom A. Rokach", *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, Razdio FPSP, 37 (14), 33-52.
12. Lacković-Grgin, Katica, Zvezdan Penezić, Izabela Sorić (1998b), "Usamljenost i samoća studenata: uloga afilijativne motivacije i nekih osobnih značajki", *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, Razdio FPSP, 4-5 (36-37), 543-558.

13. Pehlić, Izet (2014), *Slobodno vrijeme mladih: socijalnopedagoške refleksije*, Centar za napredne studije, Sarajevo
14. Pehlić, Izet, Nermin Tufekčić (2017), "Socijalnopedagoške vrijednosti rekreativnog sporta u slobodnom vremenu mladih", u: *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zenici*, 2016/17, broj XIV/XV, str. 321-338, ISSN 2303-9543, Filozofski fakultet Univerziteta u Zenici, Zenica
15. Penezić, Zvezdan (2006), "Zadovoljstvo životom u adolescentnoj i odrasloj dobi", *Društvena istraživanja*, 15 (4-5), 643-669.
16. *The Madrid International Plan of Action on Ageing. Guiding Framework and Toolkit for Practitioners & Policy Makers* (2008), United Nations, New York
17. Vučinić, Tatjana (2003), *Smisao u životu: evaluacija Upitnika odnosa prema životu*, diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb
18. Vuletić, Gorka, Marina Stapić (2013), "Kvaliteta života i doživljaj usamljenosti kod osoba starije životne dobi", *Klinička psihologija*, 6 (2013), 1-2, 45-61.
19. Vulić-Prtorić, Anita, Josipa Bubalo (2006), "Skala smisla života – SSŽ", u: Ćubela-Adorić i sur. (ur.). *Zbirka psiholoških skala i upitnika - Svezak 3*; Zadar : Sveučilište u Zadru.
20. Gabriel, Zahava, Ann Bowling (2004), "Quality of life from the perspectives of older people". *Ageing and Society*, 24, 675-691.
21. *Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom* (1999) „Službene novine Federacije BiH“, broj: 36/99, str. 1585-1593.

PERCEPTION OF LONELINESS AND MEANING OF LIFE WITH ELDERLY PEOPLE

Summary:

The aim of this study was, through research of attitudes, to establish perception of loneliness and meaning of life of the elderly people who have the institutional and non-institutional support. The authors in the study started from the assumption that the attitudes of elderly people who have the institutional and non-institutional support does not have statistically significant difference in the perception of loneliness and meaning of life.

The method of theoretical analysis and descriptive-analytic survey method was used from research methods. Short form UCLA Loneliness Scale (Allen and Oshagan, 1995) and the Purpose in Life test (Crumbaugh & Maholick, 1964) - adapted form of PIL test (Debats, 1996) were used from research instruments.

The research sample consisted of 150 elderly people who use residential care as a form of support and 150 elderly people who live in their households and do not use the services of dormitory accommodation.

The results of the research showed that elderly people living in their households show statistically significantly higher levels on a scale of loneliness than the elderly people who have institutional treatment. On the other hand, elderly people who have institutional social support show statistically greater values on the meaning of life scale than people living in their households. The variables sex and age were not statistically significantly associated with variables loneliness and meaning of life.

Keywords: social support; elderly people; loneliness; meaning of life

Adresa autora

Authors' address

Izet Pehlić

Sakib Peskić

Nermin Tufekčić

Univerzitet u Zenici

Islamski pedagoški fakultet

izet.pehlic@gmail.com

sakib.peskic@outlook.com

arebica@windowsslive.com

